

Idegenforgalom és turizmus az 1938-as arbitrázsterületen – tervek és lehetőségek*

Simon Attila

Tourist Industry and Tourism on the Territories Reannexed by the 1938 Vienna Award. Plans and Possibilities

Abstract

This study deals with the issue of tourist industry on the territories reannexed from Czechoslovakia to Hungary under the First Vienna Award. The primary source of the paper is contemporary press, based on which the author explores the question of what prospects Hungarian tourist industry had seen on the reassigned territories, and what plans had been made to boost tourism in the affected area. The study focuses on the role of Kassa (Košice), outlining the potential Hungary saw in exploiting the mountains around the city for tourism and how they wanted to put its “kuruc” myth and ethnic minority past at the service of tourism.

Keywords: First Vienna Award; tourism; tourist industry; Kassa; Košice

Subject-Affiliation in New CEEOL: History – Recent History – Interwar Period (1920-1939)

DOI: 10.36007/eruedu.2020.4.021-031

Az államjogi változások, a határok újrarajzolása sohasem csupán annyit jelent, hogy az érintett területek lakossága egy másik ország állampolgárává válik, de együtt jár az ott élők mindennapi életkörülményeinek megváltozásával is. Minden ilyen változás addigi lehetőségek kapuit zárja be és új lehetőségek ablakait nyitja ki. Így volt ez az 1938-as első bécsi döntéssel is, amely számos tekintetben új helyzet elé állította az ott élő lakosságot, de egyben az érintett államokat is, miközben az igazi nehézségekkel épp a történetből látszólag győztesen kikerülő Magyarországnak kellett szembenéznie.¹

Azt, hogy az egy-egy impériumváltást követően az adott régióban megváltozik az oktatás és a kultúra kontextusa, mindenki természetesnek veszi, de hogy az élet olyan területei is új körülmények közé kerülnek, mint a sport, a turizmus, az idegenforgalom, arról már jóval kevesebb szó esik. Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy esősorban a korabeli sajtóra támaszkodva felvázolja azt, hogy az első bécsi döntés milyen változásokat generált az arbitrázsterület idegenforgalma és turizmusa tekintetében, milyen lehetőségeket látott Budapest az érintett területek turizmusának fejlesztésére és mennyire valósultak meg ezek az elképzelések. A dolgozat a visszacsatolt dél-szlovákiai térség egészét vizsgálja ugyan, de súlypontja

* A tanulmány A szabadság különféle formái a totális államban – politikai élet, vallás, turizmus, média 1938–1968 c. 1/0163/19 számú VEGA-projekt keretében készült.

1 Az első bécsi döntésről és annak követelményeiről bővebben lásd Sallai 2002; Simon 2010; Szarka – Fedinec – Sallai 2017.

elsősorban mégis Kassára fog esni, arra a városra, amely a legfontosabb volt az első bécsi döntéssel visszakerült települések között, és amelynek sorsa így leginkább szem előtt volt.

Az első világháború lezárását követő békeszerződések a közép-európai térség hatalmi viszonyainak és államhatárainak jelentős újrarajzolását eredményezték. A változások különösen a magyarság számára jártak tragikus következménnyel, hiszen a Magyar Királyság megszűnése a magyar nemzet utódállamok közötti feldarabolásával járt együtt. A Csehszlovák Köztársaságba, azon belül is Szlovákiába került mintegy 800 ezer magyarnak egy alapvetően demokratikus berendezkedésű államban kellett új egzisztenciát teremtenie. Azt is látni kell azonban, hogy a csehszlovák demokrácia, amely számos sebből vérzett, elsősorban a csehszlovák többségnek biztosította a demokrácia előnyeit, ellenben a nemzeti kisebbségek, köztük a magyarok sok tekintetben másodrendű állampolgárnak számítottak. Ennek köszönhetően, bár beilleszkedtek a csehszlovák államba és éltek annak mindennapi életét, a magyar lakosság többsége mégis a trianoni határok újrarajzolásától várta helyzetének végleges megoldását.

Amíg Pozsonytól Királyhelmecig nem beszéltek (nem beszélhettek) róla nyíltan, addig a trianoni Magyarországon a mindennapi közbeszéd szerves részét képezte a trianoni határok megváltoztatásának szükségessége.² És noha a revízió igénye 20 éven keresztül meghatározta a korabeli budapesti politika mozgásait és cselekedeteit, mégis elmondható, hogy Magyarországot felkészületlenül érte a revízió lehetősége. Nem volt rá felkészülve és felkészítve a magyarországi társadalom, és ami még inkább problémát jelentett, nem volt rá felkészülve a budapesti szakpolitika sem. Így amikor 1938 őszén az első bécsi döntés által a Felvidék déli, magyarok által lakott sávja visszakerült Magyarországhoz, az érintett területnek a Magyar Királyságba való visszaillesztését tanácstalanság és rögtönzések sorozata kísérte.³

Az első bécsi döntés által Magyarországhoz csatolt volt Dél-Szlovákia egy több száz kilométernyi hosszúságban elnyúló, viszonylag keskeny területsávot jelentett, amelyen mintegy 870 ezer lakos élt, akiknek körülbelül a 80%-a volt magyar nemzetiségű. Az arbitrázsterület helyzete ellentmondásosnak volt mondható, hiszen bár Csehszlovákia gazdaságilag fejlettebb volt Magyarországtól, a visszacsatolt „Dél-Felvidékre” ez nem volt érvényes: esetében egy elmaradott, erősen mezőgazdasági jellegű, nagyobb ipari beruházások nélküli régióról volt szó, ahol eleve magas volt a munkanélküliség és a szegénységben élők száma. Ha Kassát kivételnek tekintjük, akkor a térség jelentősebb ipari üzemeit egy kezünkön megszámlálhatjuk, miközben számottevőnek talán csak az élelmiszeripar (cukorgyárak, paprikamalmok, szeszfőzdék) voltak mondhatók. Nem beszélve arról, hogy az új határmegvonás miatt Galánta, Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Kassa tkp. határvárossá vált, vonzáskörzete egy részét elveszítette, ami ezeket a városokat sok tekintetben megoldhatatlan probléma elé állította.

Figyelembe véve az 1938-ban még felfutóban lévő magyarországi gazdaságot és a visszacsatolt térség adottságait, mindezeket a gondokat bizonyára orvosolni lehetett volna, és egy tudatos gazdaságpolitika gyorsan talpra állíthatta volna a visz-

² A magyar revíziós politikával kapcsolatban lásd Zeidler 2009.

³ A Magyarországhoz csatolt területek reintegrációjával kapcsolatban bővebben lásd Simon 2014.

szacsatolt térséget. Csakhogy az első bécsi döntést követően nem egészen egy év múlva kitört második világháború minden gazdaságfejlesztést illuzórikussá tett, és a budapesti kormányzat is nagyon gyorsan letett arról, hogy a visszatért részekben komolyabb fejlesztésekbe kezdjen. Ennek hiányában viszont pótcselekvések sorozatára kényszerült, amelynek egyik elemét a visszacsatolt területek idegenforgalmi jelentőségének hangsúlyozása, Kassa vagy más helyszínek esetében akár túlhangsúlyozása jelentette. Azt ugyanis jóval kevésbé volt kockázatos kijelenteni, hogy megoldjuk a Felvidék idegenforgalmi problémáit, mint azt, hogy megoldjuk a munkanélküliséget és a szegény családok szociális helyzetét.

A Dél-Felvidék turizmusa, ha nem is hagyomány nélküli, de mindenesetre kevés hagyománnyal bíró ágazat volt. A 19. században még nemesi kiváltsággént útjának induló magyarországi turizmus ugyanis alapvetően fürdőturizmus volt, ami akkoriban persze szélesebb tartalommal bíró fogalmat jelentett: a felfrissülés, testedzés, gyógyulás és szórakozás mind beletartozott. Fürdőre utazni nem csupán a gyógyvizes helyek (Pöstyén, Herkulesfürdő, Bártfa stb.) látogatását jelentette, hanem a hegyvidéki „fürdőhelyeket” is, különös tekintettel a Magas-Tátra térségére.⁴ Szintén a Magas-Tátra volt a szülőhelye a magyarországi alpini turizmusnak, amelynek kiemelkedő szervezete az 1873-ban Ótátrafürden létrehozott Magyarországi Kárpát Egyesület volt.

Trianon után a szlovákiai idegenforgalom a történelmi Magyarországtól örökölt infrastruktúrára, ám egyben a csehek által a Felvidékre behozott mintázatokra épült rá. A szlovákiai turizmus főszereplőjévé a Csehszlovák Turisták Klubja (CSTK) vált, amely azáltal jött létre, hogy a szlovák turistákat tömörítő Tátrai Turista Egyesület az államfordulat után belépett a nagy hagyománnyal bíró Cseh Turisták Klubjába (Chorváth 2007, 93). A felvidéki német és magyar turisták azonban kívül maradtak ezen az alapvetően a csehszlovákizmus bázisára épülő szervezeti hálózaton, s a poprádi székhelyű Karpathvereinbe tömörültek. A cseh turisták preferenciáinak hatására a két világháború közötti időszakban Szlovákiában elsősorban a tátrai turizmus nagy fellendüléséről beszélhetünk. Ebben a húsz évben a Tátrában szép számmal épültek turistaházak, sok-sok kilométernyi turistautat jelöltek ki, libegő stb. készült, kiszolgálva elsősorban Csehországból érkezőket vagy a Szlovákiában letelepedő cseheket.⁵ Dél-Szlovákia térsége azonban érdektelennek bizonyult a cseh turizmus számára: itt ugyanis sem hegyek, sem fürdővárosok nem voltak, a régió kulturális, építészeti öröksége, amely a magyar kulturális örökség része volt, pedig nem érdekelte a cseheket.

Budapesti idegenforgalmi elvárások a felvidéki revízió előestéjén

Trianon következményei rendkívül súlyosak voltak a magyarországi turizmusra nézve is, hiszen az ország – mint Jusztin Márta is megjegyzi – a főváros és a Balaton kivételével valamennyi jelentős idegenforgalmi vonzerejét elvesztette (Jusztin 2006,

⁴ A magyarországi turizmus kezdeteiről bővebben Jusztin 2006, 187.

⁵ Egy korabeli – nyilvánvalóan nem teljesen megbízható, de mégis sokatmondó – statisztika szerint a tátrai menedékházak látogatóinak 92%-a cseh, 7%-a lengyel volt és csupán 1% volt szlovák. Vö. Chorváth 2007, 101.

191). A veszteséglista élvonalában elsősorban a fürdőhelyek és a hegyvidék volt. Az Utazás című lap 1929-ben ekképp írt a fürdőhelyek elvesztéséről: „A háború előtt harminc gyógyhelyünk volt, elvettek belőle huszonnyolcat. Nagymagyarországnak volt kétszázhuszonnégy fürdőhelye, amelyek közül kétszázhárom a szorosabb értelemben vett Magyarország területén, huszonegy pedig a társországok területén volt. Ezek közül mindössze hatvanhárom maradt meg.” (Idézi Jusztin 2006, 191). De talán még nagyobb vesztséget szenvedett a magashegyi turizmus, hiszen a trianoni Magyarország lényegben hegyek nélküli országgá vált, ahol a Bükk, a Mátra esetleg a Mecsek próbálta pótolni az erdélyi havasokat vagy a Magas-Tátrát, ami – lássuk be – reménytelen dolog volt.

Ezt tudatosítva tulajdonképpen érthető, hogy a magyarországi idegenforgalom vezetői messianisztikus várakozással tekintettek a trianoni határok revíziójára, amelytől azt remélték, hogy egy csapásra megoldja majd a gondjaikat. 1938 őszén ezek a várakozások – a korabeli nemzetközi helyzetre való tekintettel – elsősorban a Felvidékre irányultak. Az a gondolat, miszerint a Felvidék visszacsatolása majd megoldja a magyar idegenforgalom gondjait, különösen annak a ténynek a fényében értékelődött fel, hogy az 1938-as év idegenforgalmi mutatói meglehetősen rosszak voltak. Az európai nemzetközi kapcsolatokban bekövetkező változások, a faszizmus előretörése, a háborús feszültségek ugyanis a nemzetközi idegenforgalom jelentős visszaesését eredményezték, ami alól Magyarország sem vonhatta ki magát, és így a Szent István Év rendezvényei és a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus ellenére 1938-ban a Magyarországra irányuló külföldi idegenforgalom mintegy 25%-os visszaesést könyvelhetett el.⁶ És mivel arra kevés remény volt, hogy a következő években több turista érkezik az országba, a megújulás lehetőségét elsősorban a belföldi turizmus fellendülésében látták, amihez épp kapóra jött az első bécsi döntés. Egyrészt bíztak abban, hogy a visszacsatolást követően a Felvidék tehetősebb lakossága Bécs és Prága helyett Budapesten költi majd a pénzét, amely fellendíti a főváros idegenforgalmát,⁷ másrészt abban reménykedtek, hogy a felvidéki hegyek teljesen új dimenziót adnak a magyar turizmusnak.

A magyar idegenforgalom vezetőinek persze azt is tudatosítaniuk kellett, hogy a magyarországi társadalom – a „mindent vissza” mindent átható jelszava ellenére – csak nagyon keveset tud a Felvidékről, annak turisztikai értékeiről. Ami persze nem is csoda, hiszen a két ország között húsz éven keresztül rendkívül nehéz volt az államhatárok átjárása: a lakosság mozgását a vízumkényszer, sajtó és könyvek terjesztését szigorú cenzúra rendelkezések akadályozták, a két ország közötti ellenséges viszony pedig eleve negatív sztereotípiákra szűkítette az egymásról való közlést.

Ezt is figyelembe véve szervezett a visszacsatolás előtti hetekben a Magyar Turista Szövetség előadássorozatot a Felvidék értékeinek bemutatásáról. A szövetség ügyvezető alelnöke, dr. Zsembery Gyula előadásai elsősorban a fiatalok számára próbálták közelebb hozni a Felvidéket, és egyben erősíteni közöttük a revíziós hangulatot. Például az Uránia Turista Társaság estéjén „Így volt – így lesz!” címmel tartotta meg Zsembery az előadását, amelyben elsősorban a Tátráról, a Szitnyáról

⁶ Magyar Vasút és Közlekedés, 1938. április 1., 1.

⁷ Pesti Napló, 1938. október 11., 17.

és Selmezbányáról, az aggteleki barlangrendszeréről, illetve a csallóközi vízi turisztikai lehetőségekről beszélt a hallgatóságának.⁸

A várakozások – elegendő csak elolvasni a Turisták Lapja 1938 októberi számát⁹ – a „mindent vissza” jelszó jegyében fogantak, aminek hatására a pesti ember talán el is hitte, hogy hamarosan a Csorba-tavon fog csónakázni. Csakhogy realitása 1938-ban nem az integrális revízió, hanem a müncheni egyezményben is rögzített etnikai elvű határrevízió volt. Ennek jegyében született meg az első bécsi döntés is, amely által nem a teljes Felvidék, hanem csak annak déli, magyar többségű térsége került vissza Magyarországhoz. Ez pedig szemmel látható csalódást okozott azok számára, akik nemcsak a Csallóköz vagy Kassa, de a bányavárosok és a Tátra magas hegyeinek visszatérését vizionálták.

Az idegenforgalom témájával több ízben is foglalkozó Nemzeti Ujság, bár a kötelező optimizmussal és hurráhangulattal nem akart szembemenni, lényegében nem is titkolta ezt a csalódást, és a bécsi döntés után nem egész három héttel már arról cikkezett, hogy a visszacsatolás a turizmus szempontjából csalódás, hiszen kevés idegenforgalmi szempontból értékes terület került vissza, és még azokat is keresztül-kasul szeli az új államhatár.¹⁰ A lap elsősorban a „komoly hegyek” visszaszerzésének a hiányát hangsúlyozta, hiszen ezer méter körüli hegyek csupán Rozsnyó mellett kerültek vissza. Persze a lap igyekezett megnyugtatni az olvasót, hogy így is értékes turisztikai régiókhoz jutott az ország, elsősorban a kovácspataki hegyvidéket, a Gömör-Szepesi Érchegység visszakerült részeit és az aggteleki barlangrendszer addig Szlovákiához tartozó részét kiemelve. Idegenforgalmi szempontból is fontosnak nevezte a Nemzeti Ujság Kassa visszacsatolását is, noha rögtön az abból fakadó hiányérzetének is hangot adott, hogy a kuruc város a tőle északra található hegyei nélkül került vissza.

Ezt a csalódást enyhítette némiképp az, hogy a két ország közötti delimitációs tárgyalások eredményeként, amely tárgyalásoknak az első bécsi döntés által kijelölt államhatár pontos nyomvonalát kellett lefektetniük, a két ország 1939. március 7-én területcseréről szóló jegyzőkönyvet írt alá.¹¹ Ennek értelmében mintegy harmincezer négyzetkilométernyi területet cseréltek ki egymással, mely során Magyarország elsősorban a határszakasz nyugati részén fekvő településeket adott át Szlovákiának, cserébe viszont Gömör és Abaúj térségében nyert területeket. És mivel a Rozsnyótól és Kassától északra fekvő hegyvidék egy része is Magyarországhoz került, idegenforgalmi szempontból nagy előrelépés volt a területcsere.

Az első bécsi döntés kihirdetését követően szinte azonnal megkezdődött az érintett területek turisztikai értékeinek a számbavétele. Ennek úttörője Tormay Géza, az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatal elnöke volt, aki részt vett a november 11-i kassai visszacsatolási ünnepségen, ahonnan a visszakerült területek keleti részeit bejárva, Krasznahorka, Rozsnyó és Rimaszombat érintésével tért haza Budapestre. Így hazaújtját arra használta fel, hogy közben felmérje, mit is kínál ez a térség az idegenforgalom számára.¹² A turisztikai lehetőségek alaposabb számbavételére

8 Nemzeti Ujság, 1938. október 23., 12.

9 Turisták Lapja, 1938. 10. sz. október.

10 Nemzeti Ujság, 1938. november 20., 6.

11 A jegyzőkönyvet közli Szarka – Fedinec – Sallai 2017, 571–583.

12 Nemzeti Ujság, 1938. november 13., 10.

azonban még várni kellett, hiszen a visszacsatolás után az arbitrázsterületen bevett katonai közigazgatás ehhez nem teremtett kedvező feltételeket. Ez a munka csupán a polgári közigazgatás karácsony előtti visszaállítását követően kezdődhetett meg.

A visszacsatolás utáni első hetekben a felvidéki tájjal való tényleges találkozást még inkább csak az ünneplés, az újraszervezés, a tervezés aktusai töltötték meg. A Magyar Turista Szövetség november elején tartott ülésének nagy részét a „felszabadult Felvidékkel” kapcsolatos teendők megbeszélése töltötte ki, és már ekkor döntés született egy 1939-ben a visszacsatolt területeken megvalósuló Horthy Miklós-túráról,¹³ illetve arról is, hogy a szövetség a legközelebbi vándorgyűlését már Rozsnyón fogja megtartani.

Ezzel párhuzamosan megkezdődött a Magyarországi Kárpáti Egyesület szervezeti hálózatának a visszacsatolt területekre való kiterjesztése is, amelynek részeként 1939 első heteiben Kassán, Tornalján, Pelsőcön, Rimaszombatban és Losoncon alakultak „osztályai” a szervezetnek.¹⁴

Kassa szerepe az idegenforgalmi tervekben

Az, hogy a visszacsatolt Felvidék ékkövének Kassa számít, s ennél fogva a Hernád-parti városnak kiemelt szerep jut majd a felvidéki idegenforgalmi tervekben is, nem volt vita tárgya. Nem csoda, hogy amikor Kassa jövőbeli szerepéről és fejlesztési terveiről volt szó, a helyi sajtó nem szűkölködött a jelzőkben, s tervezett kulturális szerepe miatt Hernád-parti Athénnek, a téli sportokban várhatóan betöltött feladatai okán pedig magyar Svájcnak titulálta a várost.¹⁵ Az 1939. március 14-i határkiigazítást követően pedig, amikor a Kassától északnyugatra található kajsói havasok, beleértve az 1246 méter magas Kopasz-tetőt is, Magyarországhoz kerültek, szinte evidenciának számított, hogy Kassát kell a téli sportok és a magashegyi turizmus magyarországi fellegvárává kiépíteni.

Ennek a folyamatnak a nyitómozzanata az a nagyszabású ünnepség volt, amelyet 1939. március 18–19-én a Magyar Kárpáti Egyesület kassai szakosztálya szervezésében a kassai havasokban tartottak, és amely ünnepséggel a magyar turizmus hivatalosan is birtokba vette a hegyeket.¹⁶ Az ünnepség szónokai által is felvázolt tervek szerint a Kassa fölötti hegyeket a magyarországi magashegyi turizmus és a téli sportok központi terepévé kívánták kiépíteni, amely munka során kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a Lajos menedékház, az Ottilia menedékház és az Erika menedékház modernizációjának, illetve a menedékházakhoz kapcsolódó infrastrukturális beruházásoknak. Különösen a 900 méter tengerszint feletti magasságban található Lajos menedékház átépítéséhez és a környék infrastrukturális fejlesztéséhez, közte egy új, nagy és modern szálló felépítéséhez fűztek nagy reményeket, s már-már egy „második Lillafüred” kiépüléséről beszéltek. És bár az 1939/1940-es téli szezonban sok turista látogatta a környéket, sem a Lajoskánál

¹³ Népszava, 1938. november 12., 10.

¹⁴ Felvidéki Magyar Hírlap, 1939. február 10., 10.

¹⁵ Felvidéki Magyar Hírlap, 1938. december 18., 20.

¹⁶ Felvidéki Magyar Hírlap, 1939. március 23., 10.

felépülő nagyszálló, sem a „második Lillafüred” kiépítésének az elképzelése nem valósult meg.

Sikeresebbnek volt mondható viszont annak a munkásüdülőnek a terve, amelynek az ötlete először 1939 tavaszán vetődött fel, majd 1939 őszén kapott határozottabb kontúrokat. Ekkor már mint Budapest székesfőváros „projektje”, amely szerint a Kassát övező hegyekben 400 főt befogadni képes üdülőt építenének fel.¹⁷ A terv az Újpestről érkezett új kassai polgármester, Pohl Sándor személyében gyorsan támogatásra talált, amelynek eredményeként a város két hold nagyságú, közművekkel ellátott telket ajánlott fel a főváros terveinek céljaira. Bár eredetileg 1940-re tervezték az építkezés megkezdését, amelyre a főváros mintegy hatszázezer pengőnyi összeget szánt, ezek a tervek később jelentősen módosultak: az építkezés csak 1941-ben kezdődött meg, s már akkor tudni lehetett, hogy a költségek jóval meg fogják haladni az egymillió pengőt is. Annak ellenére, hogy a módosított tervek szerint a munkásüdülő végül csak 180 személy befogadásra lett alkalmas.¹⁸

A kassaiak kedvelt kirándulóhelyére, a Bankó hegyre épített üdülő végül csak 1944 nyarára készült el, a „magyar időkben” azonban már nem tudta beteljesíteni feladatát, hiszen a közelgő front miatt ekkor üdültetésről már szó sem lehetett. A második világháborút követően pedig „Egészséges Nemzedék” név alatt a csehszlovák Forradalmi Szakszervezeti Mozgalom üdülőjeként működött.

Persze Kassa esetében nemcsak a hegyek jelenthettek idegenforgalmi vonzerőt, hanem a város múltja, építészete, kulturális értékei is, amelyek a lokálpatrióták szerint egyenesen arra predesztinálták a várost, hogy a visszacsatolt Felvidék fővárosának a szerepét is betöltse, annak minden attribútumával: többek között közigazgatási funkciókkal és persze kiemelt jelentőségű kultuszhelyekkel is. Ezt a felfogást képviselte Kassa visszacsatolás utáni első polgármestere, Tost László is, aki a Baross Szövetség által szervezett budapesti előadóesten arról beszélt, hogy a téli sportok mellett elsősorban két pillérré kívánják építeni a város idegenforgalmát: a város kuruc hagyományaira és a 20 éves kisebbségi lét emlékeinek bemutatására.¹⁹ Az első pillért a Rákóczi-kultusz kiteljesítése, a másodikat pedig egy Kisebbségi Múzeum és a kisebbségi lét mártírjai kultuszhelyének létrehozása jelentette volna, ami által Kassa egyfajta zarándokhelyé válhatott volna.

A kuruckultusz megteremtéséhez megfelelő adottságai voltak a városnak, hiszen 1906-ban a Szent Erzsébet-székesegyházban temették újra a nagyságos fejedelmet, akinek az emléket a dóm falán egy még a csehszlovák időkben felavatott latin nyelvű emléktábla is őrizte. Ehhez jött volna egy új Rákóczi-hovasszobor, amelyet a Fő utcán kívántak felállítani. Ez azonban sohasem készült el. A kultusz harmadik elemét pedig egy korábbi felmelegített terv, a Rodostói ház felépítésének az elképzelése jelentette. A kuruc vezérek 1906-os újratemetésekor ugyanis a fejedelem rodostói ebédlőházának összesen 29 ládányi berendezését Kassára szállították. A fejedelmi ebédlő felépítése azonban sem akkor nem valósult meg, sem pedig Trianon után, amikor a „cseh megszállók” vandalizmusától félve a ládákat a Fő utca egyik házának pincéjébe befalazva elrejtették.²⁰ A visszacsatolás

¹⁷ Magyar Nemzet, 1939. november 29., 6.

¹⁸ Honi Ipar, 1942. március 1., 6.

¹⁹ Felvidéki Magyar Hírlap, 1939. január 15., 4.

²⁰ Esti Ujság, 1940. április 8., 9.

azonban megadta a lehetőséget a Rodostói ház elkészítésére, amelyre azonban 1940 és 1943 között sor is került. Igaz, idegenforgalmi haszonnal nem járt, hiszen megnyitására a háborús időkben már nem került sor.

A kassai városvezetés elképzelései szerint a nemzeti kultuszhely további elemeit a mintegy 12 ezer sírt számláló katonai temető, illetve az a honvédszobor képezte volna, amelyet 1919-ben csehszlovák katonák ledöntöttek, de amelyet újra kívántak állítani.²¹ Ebbe a sorba illett be Kassa 1919. évi mártírjainak emléktáblája is. Az egyébként a város törvényhatósági bizottsága által is megszavazott terv szerint ugyanis a csehszlovák hadsereg 6 halálos áldozata azon a helyen kapott volna egy-egy márványtáblát, ahol az életüket veszítették.²² Az emléktáblákat végül elkészítették és kihelyezték, de a háborús években nagyobb figyelem nem jutott azoknak, 1945 után pedig az enyészet lett a sorsuk.

Kassa vezetői a Felvidék visszacsatolását is emlékművön kívánták megörökíteni, ám erre nézve még a konkrét tervekig sem jutottak el. Elkészült viszont annak a diadalkapunak a gipszmása, amelyet azon a helyen állítottak volna fel, ahol az 1938. november 10-én bevonuló honvédek tiszteletére állt az ideiglenes díszkapu. A tervek szerint ez egy monumentális, 12 méter magas, 28 méter széles, 6 méter vastag építményt lett volna, amely alatt két, egyenként 7 méter széles átjáró szolgálta volna a villamosok és a gépkocsik közlekedését. A diadalkapu felső részén II. Rákóczi Ferenc és Horthy Miklós szobra, valamint az ország és a város cimere kapott volna helyet. A kapu terve azonban nem nyerte el a kassaiak tetszését, mert délről teljesen lezárta volna a Fő utcát, s ez nem illett bele az érvényes városrendezési tervekbe sem. Persze a terv megvalósulását nem a kassaiak nemtetszése, hanem a pénztelenség és a háború akadályozta meg.

Barlangturizmus

Hogy a visszacsatolás időszakában Kassa mellett elsősorban Gömör térségben látott fantáziát a magyar idegenforgalom, annak objektív okai voltak. Gömör, különösen Rozsnyó szűkebb és tágabb környéke ugyanis egyszerre kínálta a természet szépségét és az épített örökség értékeit, miközben a régióban – az arbitrázsterületen egyedülként – gyógyfürdők (a legjelentősebb Csízfürdő) is voltak. Nem csoda, hogy Rozsnyó, amelytől az első bécsi döntés szintén elvágta a tőle északra található vonzáskörzetét, és egyben a térségben a fő megélhetési forrást jelentő bányák egy részét is, a turizmusban látta fejlődésének egyedüli kulcsát. Ezekben a tervekben a rozsnyói turizmus fejlesztésének három fontos irányát a téli sportok és a turisztika, az Aggtelek-domocai Baradla-cseppkőbarlang és az Andrássyak öröksége, elsősorban Krasznahorka vára jelentették.

A felsoroltak közül talán a Baradla-barlang rendelkezett a legnagyobb idegenforgalmi potenciállal, hiszen európai jelentőségű természeti képződményről volt szó. Az évszázadok óta ismert, de a turizmus által inkább csak a 19. század máso-

²¹ A kassai honvédszobor ledöntésének különböző szempontú leírását lásd NA ČR, f. AMV 225, 225-243-3; VÚA-VHA Praha, MNO prez, k. 155. sign. 6314; Felvidéki Magyar Hírlap, 1939. március 19., 23.

²² AMK, f. MMK 1939–1945, k. 14. 33262/1940

dik felében felfedezett barlangrendszer 1918-ig a Magyarországi Kárpáti Egyesület kezelésében volt. A trianoni határmegvonás után egy ideig úgy tűnt, a barlang Magyarországé maradt, hiszen mind az aggteleki természetes bejárata, mind a Jósfafőn kialakított második bejárata a trianoni ország területére esett. 1925-ben azonban cseh barlangászok egy terjedelmes barlangrendszert fedeztek fel, amelynek bejárata Hosszúszón volt, és amelyet Domicá-barlangnak neveztek el. Mindez akkor vált problémává, amikor 1932-ben Kessler Hubert a Styx patak föld alatti medrében haladva át nem jutott Aggtelekről Hosszúszóra, és bebizonyította (amit a barlangászok már korábban is sejtettek), hogy nem két külön barlangról, hanem egyazon barlangrendszerrel van szó, amelyen immár két ország osztozott. Sőt, a csehszlovák fél önkényesen föld alatti ráccsal zárta el egymástól a barlangrendszer két részét.²³

A két barlangot azonban nem csupán a rács választotta el egymástól, hanem az idegenforgalmi jelentőségük is. Miközben ugyanis a csehszlovák fél jelentős beruházásokkal (a barlang villanyvilágításának biztosítása, modern szállóépület) virágzó látványossággá fejlesztette Domicát, addig Aggtelek és Jósfafő fejlesztése elmaradt. Jól tükrözta ezt a látogatók száma is, hiszen míg az 1930-as évek elején a magyarországi részek látogatottsága nem érte el az évi kétezer főt sem, addig Domicán 1932-ben és 1933-ban összesen mintegy 20 ezer látogatót regisztráltak (Vigyázó 1934, 170).

Miután az első bécsi döntés következtében a domicai rész is Magyarország fennhatósága alá került, és elhárult az akadály a két rész egyesítése előtt, mindenki Baradla gyors idegenforgalmi felfutását remélte. Annál is inkább, hiszen az akkor ismert 22 km hosszú járat európai elsőséget jelentett a cseppkőbarlangok között Baradlának. És bár a visszacsatolás utáni hetekben Országos Baradla Bizottság is alakult,²⁴ a várt fejlesztések elmaradtak (igaz Jósfafőn 1944-re felépült egy turisztaszálló), és a Baradla-barlang nemhogy az európai, de még a magyarországi turizmusban sem tudott előkelőbb helyet kivívni magának.

Összegzés

A második világháború éveiben a külföldi idegenforgalom szinte a minimálisra csökkent, amit a háború első éveiben némileg ellensúlyozni tudott a hazai turizmus növekedése. Ebből azonban leginkább csak Budapest tudott profitálni, míg a vidéki térségek látogatottsága alig növekedett. Érvényes volt ez az első bécsi döntés által Csehszlovákiától visszacsatolt területekre is, amelynek idegenforgalmi szerepéről 1938 végén még merész álmokat szövögettek. A remények azonban csak rövid ideig éltek. 1939-ben még nagy volt a Felvidék visszacsatolását kísérő lelkesedés, aminek következtében az az évi iskolai kirándulások egyik kiemelt célpontja épp a Felvidék volt. A világháború kitörése azonban óhatatlanul is magával hozta a turizmusra szánt beruházások csökkentését, s ami fejlesztés történt, az Erdély 1940-es

²³ A barlanggal kapcsolatos határvitákról, közte a csehszlovák fél által a barlangba helyezett rácsról lásd Kessler 1938, 409–411.

²⁴ Friss Ujság, 1938. december 14., 6.

visszacsatolását követően elsősorban oda irányult.²⁵ A felvidéki Svájc eleve illuzórikus képe pedig gyorsan feledésbe merült.

Levéltári források

Archív Mesta Košice (AMK)
Fond Muničipjáne mesto Košice 1939–1945 (MMK 1939–1945)

Národný archív ČR, Praha (NA ČR),
Fond Presidium ministerství vnitra, AMV 225 (AMV-PMV 225)

Vojenský historický archív, Praha (VÚA-VHA Praha)
Fond Ministerstvo národní obrany (MNO)

Korabeli sajtó

Felvidéki Magyar Hírlap, 1939
Esti Ujság 1940
Friss Ujság 1938
Honi Ipar 1942
Magyar Vasút és Közlekedés 1938
Nemzeti Ujság 1938
Népszava 1938
Pesti Napló 1938
Turisták Lapja 1938, 1939

Irodalom

Ablonczy Balázs (2008): Védkunyhó. Idegenforgalmi fejlesztés és nemzetépítés Észak-Erdélyben 1940 és 1944 között. Történelmi szemle, 4, 507–533.

Chorváth, Ivan (2007): Cestovanie a turizmus v zrkadle času. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela.

Jusztin Márta (2006): „Utazgassunk hazánk földjén!” A belföldi turizmus problémái a két világháború között Magyarországon. Korall, 26, 185–208.

Kessler Hubert (1938): Részleges határkiigazítás az Aggteleki barlangban. Turisták Lapja, 10. 409–411.

Sallai Gergely (2002): Az első bécsi döntés. Budapest: Osiris.

Simon Attila (2010): Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.

Simon Attila (2014): Magyar idők a Felvidéken. Budapest: Jaffa Kiadó.

²⁵ Erről lásd Ablonczy 2008, 507–533.

Szarka László – Fedinec Csilla – Sallai Gergely (szerk.) (2017): Az első bécsi döntés okmánytára. Diplomáciai iratok 1938 augusztus – 1939. június. Budapest: Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

Vigyázó János (1934): Az Aggteleki cseppkőbarlang korszerű fejlesztésének gyakorlati megoldása. Turistaság és Alpinizmus, 5, 139–162.

Zeidler Miklós (2009): A revíziós gondolat. Pozsony: Kalligram.